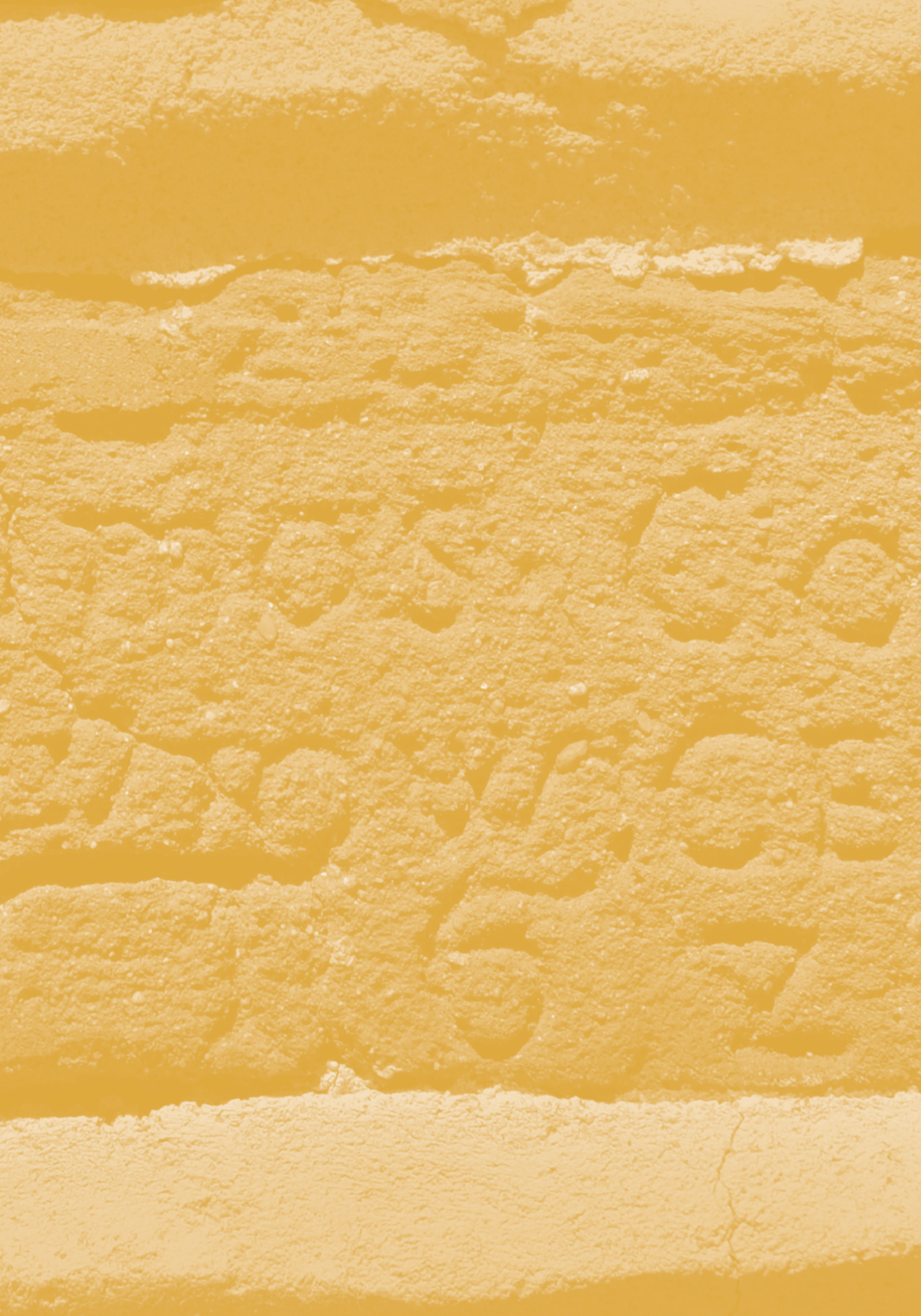

archeologia i historia
ziemi rozprzańskiej

archeologia i historia
ziemi rozprzańskiej

redakcja

Kalina Skóra & Piotr Strzyż

Łódź 2025

Recenzenci

dr hab. Andrzej Janowski, prof. IAE PAN

prof. dr hab. Witold Świątosławski

Wydawnictwo

Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego

Korekta językowa

Karolina Płoska

Korekta techniczna

Jolanta Dybała

Opracowanie graficzne i skład

Joanna Apanowicz

Zdjęcia na okładce i przekładkach

Inskrypcje na ścianach kościoła pw. św. Mikołaja BW w Mierzynie, fot. Kalina Skóra

Wydane ze wsparciem

Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich, Oddział w Łodzi

© Copyright

Wydawca i Autorzy

Wszystkie prawa zastrzeżone

Adres redakcji

90-131 Łódź

ul. Narutowicza 65

ISBN

978-83-969429-8-2

Spis treści

- 7 _____ Słowo od redakcji
- 9 _____ **Monika Troszczyńska-Antosik**
Tomaszowska Ekspedycja Archeologiczna w Mierzynie w latach 1972–1976
- 25 _____ **Beata Sobko, Błażej Muzolf, Ireneusz Marchelak, Wojciech Siciński**
Zarys osadnictwa pradziejowego w rejonie Rozpry w świetle badań
i zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
- 37 _____ **Beata Sobko**
Zabytki krzemienne z Rozpry stan. 2, pow. piotrkowski w zbiorach Muzeum
Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
- 51 _____ **Magdalena Piotrowska**
Mierzyn, stan. 1, gm. Rozprza. Nowe materiały do poznania kultury
pomorskiej w Polsce Centralnej
- 63 _____ **Tomasz Kurasiński**
Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Lubieniu na tle obrzędowości
pogrzebowej centralnej Polski – specyfika i znaczenie
- 95 _____ **Iwona Nowak, Waldemar Stasiak**
Rozprza – badania Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi
w latach 1963–1966

- 105 _____ **Jerzy Sikora, Piotr Kittel**
 Obraz pełen luk. Grodzisko w Rozprzy po ponad półwieczu badań
 archeologicznych
- 131 _____ **Alicja Szymczak, Jan Szymczak**
 Sprzedaż wójtostwa w Rozprzy w 1373 r. Wojciechowi Golonce. Nowe fakty
- 143 _____ **Kalina Skóra, Piotr Strzyż, Jan Szymczak**
 Bulla antypapieża Jana XXIII z siedziby rycerskiej w Mierzynie
- 165 _____ **Jacek Ziętek**
 Znaleziska monet z okolic Rozprzy i Mierzyna
- 177 _____ **Alicja Piotrowska**
 Wryte przez wieki, czytane przez antropologa – inskrypcje na ścianach
 kościoła pw. św. Mikołaja BW w Mierzynie
- 191 _____ **Maria Baranowska**
 Wybrane rody chłopskie parafii Mierzyn i Rozprza w świetle ksiąg
 metrykalnych i innych źródeł
- 205 _____ **Sebastian Latocha**
 Przystanek Rozprza na Drodze Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej.
 Przyczynek do mikrohistorii małej stacji kolejowej
- 219 _____ **Afiliacje**

Znaleziska monet z okolic Rozprzy i Mierzyna

Coin finds from the area of Rozprza and Mierzyn

Abstract: The area of Rozprza and Mierzyn is known for intensive prehistoric and medieval settlements that are concentrated along the Luciąża River – a tributary of the Pilica River. Known prehistoric settlements and cemeteries, as well as sites from the Middle Ages, have been excavated since the 1960s. In addition, two hoards of coins, a hoard of bronze objects, and multiple coins from the modern period were discovered during archaeological excavations carried out in the discussed area. The hoard of coins from Mierzyn was accidentally unearthed in 1881 in a manor field and contained nearly 600 pieces of silver halfpence and denarii of King Casimir the Great, as well as coins of Czech and Hungarian kings. It was hidden in the 2nd half of the 14th century. The second discovery of silver coins was made in 1972 in Rozprza, when 90 coins originally placed in a leather sack were unearthed during construction work at 14 Rynek Street. These were coins of several Polish kings (Jan Kazimierz, Jan III Sobieski, August II Sas, and August III Sas) and German rulers, and were hidden after 1758. Further discoveries of coins were made in the area of Rozprza and Mierzyn at the end of the 20th and the beginning of the 21st century, both during archaeological watching briefs in Rozprza and during surface surveys near the settlement in Mierzyn. In terms of numismatic studies, another valuable source is the collection of silver denarii found in early medieval graves in the cemetery in Lubień, where as many as 28 coins were found. It is safe to assume that there are other hoards of coins hidden in the vicinity of the Luciąża River, which will see the light of day either during excavations or as a result of accidental discoveries.

Keywords: Rozprza, Mierzyn, Luciąża, Lubień, treasure, coins, Casimir the Great, Kazimierz Stronczyński, John Casimir, John III Sobieski, August II, August III, Prague penny, half-penny, denarius, necklace, Halstatt period, Stara Wieś

Okolice Rozprzy i Mierzyna znane są z bogatego osadnictwa pradziejowego i średniowiecznego. Wynika to częściowo z położenia tych miejscowości w rejonie doliny i zlewiska rzeki Lucięzy, która jest dopływem Pilicy. Teren ten pod

względem geograficznym znajduje się na obszarze Równiny Piotrkowskiej wchodzącej w skład Makroregionu Wzniesień Południowomazowieckich, który z kolei jest częścią Nizin Środkowopolskich¹.

Z tego rejonu pochodzą liczne, rozpoznane archeologicznie, osady i cmentarzyska pradziejowe, które badane były od lat siedemdziesiątych XX w. Materiały z nich zostały w całości lub częściowo opublikowane. Są to m.in.: cmentarzysko kultury pomorskiej w Mierzynie-Grobli, stan. 1², cmentarzysko kultury przeworskiej w Mierzynie-Grobli, stan. 2³, osada kultury przeworskiej w Mierzynie-Grobli, stan. 3, cmentarzysko kultury łużyckiej z okresu halsztackiego C/D w Łochyńsku, stan. 2⁴ oraz cmentarzysko kultury pomorskiej w Bryszakach, stan. 3⁵. Na uwagę zasługuje także młodszy etap osadnictwa wokół Rozpry. Już Jan Dylik, który analizował rozwój przestrzenny osadnictwa w okolicach Łodzi, stwierdził, że dolina Łuciąży, która rozcina południową część Równiny Piotrkowskiej, jest jednym z regionów o najwyższym stopniu zasiedlenia w średniowieczu⁶. Znajdująca się na tym obszarze siedziba kasztelanii, czyli średniowieczne grodzisko w Rozpry, doczekała się zarówno badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 1963–1966 przez Aldonę Chmielewską⁷, jak i badań nieinwazyjnych (geofizycznych, magnetycznych, obserwacji i zdjęć lotniczych, elektrooporowych i powierzchniowych) połączonych z wykopaliskowymi – badania z lat 2013–2016 zespołu naukowców pod przewodnictwem Jerzego Sikory⁸. W odległości około 5 km na wschód od Rozpry znajduje się odkryte na początku lat siedemdziesiątych XX w. wczesnośredniowieczne cmentarzysko inhumacyjne w Lubieniu, ściśle związane z kasztelanią rozpierską, zaś w niedaleko położonym Mierzynie po dziś dzień znajduje się gródek stożkowaty, dawna siedziba rycerska z XIV–XV w.

Rozwój osadnictwa oznacza także napływ pieniądza. Z nim związane są odkrycia monet, których dokonano w XIX i XX w. w okolicy Rozpry i Mierzyna. Z miejscowości tych znane są dwa skarby monet. Osobną kategorią znalezisk są numizmaty wczesnośredniowieczne złożone jako dary grobowe osobom pochowanym na cmentarzysku w Lubieniu, gdzie podczas wykopalisk ratowniczych prowadzonych w latach siedemdziesiątych XX wieku znaleziono 28 sztuk monet

1 Kondracki 1994, 140.

2 Gąsior 1975, 109–110; Jadczykowa 1975, 173, 190.

3 Ziętek 2004.

4 Kaszewski 1975, 143.

5 Szukała 1998, 51.

6 Goździk 1982, 129.

7 Chmielewska 1982, 159–206.

8 Andrzejewski, Sikora (red.) 2017, 149–192; por. tekst Jerzego Sikory i Piotra Kittela w tym tomie.

władców polskich, saskich, a także z Anglii i Węgier⁹. Pojedyncze monety nowożytnie zostały odnalezione w Rozpry podczas prowadzonych nadzorów archeologicznych związanych z pracami budowlanymi i inwestycjami. Najnowsze odkrycia monet pochodzą z badań prowadzonych na terenach wokół grodziska w Mierzynie. Te zostaną omówione tylko ogólnie, bowiem w przygotowaniu jest kompleksowa ich ekspertyza.

Skarb z Mierzyna

Skarb monet z Mierzyna niestety nie zachował się do naszych czasów. Z informacji zawartych w prasie, *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego*¹⁰ oraz w publikacji Kazimierza Stronczyńskiego¹¹ możemy odtworzyć jego skład i historię znalezienia. Do odkrycia doszło w 1881 r. podczas orki prowadzonej przez parobków na polu dworskim. Pomimo że w notatce zamieszczonej w „Tygodniu” (Ryc. 1) wspomniano o liczbie 400 srebrnych, głównie drobnych monet z tego skarbu, to zliczając wymienione w informacji egzemplarze, wychodzi ich ponad 600¹². Wśród tych monet było:

- a. 35 sztuk półgroszy Kazimierza Wielkiego z lat 1333–1370; awers: popiersie króla na tronie i napis MONETA KAZIMIRI, rewers: orzeł i napis REGIS POLONIE K.
- b. 350 denarów Kazimierza Wielkiego z lat 1333–1370; awers: głowa króla w koronie na wprost, rewers: orzeł na wprost z głową w lewo.
- c. Pięć sztuk groszy praskich Karola IV Luksemburczyka (1346–1378); awers: korona i napis w podwójnym otoku: KAROLVS PRIMUS/DEI GRATIA REX BOEMIE, rewers: lew czeski w lewo i napis: GROSSI PRAGENSES.
- d. Trzy denary Karola IV Luksemburczyka (1346–1378).
- e. Denar Karola Roberta Andegaweńskiego (1330–1336); awers: korona w obwódce, napis: M REGIS KARVLI, rewers: klęczący anioł, z lewej litera K.

— Wykopalko. Przed kilkoma tygodniami we wsi Mierzynie w powiecie tutejszym, parobcy orząc na roli dworskiej, natrafili na skarb niewielki wprawdzie, ale w odległej epoce ziemi, do przechowania powierzony. Były to monety srebrne z drugiej połowy XIV-go wieku, których przeszło 400 sztuk dwor od znalazców odebrał. Czy to było wszystko, co znaleziono trudno zapewnić, i godzi się nawet cokolwiek o tem powątpiewać.

To co z owego wykopalka ocalało, składało się głównie z półgroszków koronnych i denarów króla Kazimierza Wielkiego. Pierwszych znajdowało się sztuk 35, drugich przeszło 370. Obok tego było 5 całkowitych groszy praskich króla Karola Luksemburczyka, trzy denarki tegoż samego monarchy, jeden denarek węgierski Karola Roberta (dziśkiem Rupp) o monetach tego państwa nie objęty, i przeszło 200 sztuk całkiem niemych prawdopodobnie szlaskich.

Pomiędzy monetami polskimi nie znalazło się nic nowego, a nawet nie osobliwszego. Półgroszki Kazimierzowskie były zwyczajnego w trzech odmianach znanego typu; denarki prawie wyłącznie bozemienne, sam tylko napis REX POLONIE po obu stronach noszące; z szóstkową imieniem króla Kazimierza, zaledwie kilka się znalazło. Jeden denarek z zębłą głową (kaliski albo poznański), byłoby najcenniejszą z tego kopalska zdobyczą; na nieszczęście tak jest zniszczony, że tylko dla śladu na zachowanie zasługuje.

Wogóle monety w tem wykopalku znalezione, były i niestarannie bite, i długim obiegiem mocno zatarte. Między półgroszkami nawet zaledwie kilkanaście jest takich, które się do zbioru przydać mogą, z denarków zaś żaden całkowitego napisu nie posiada. W każdym razie sama okoliczność ponownego znalezienia monet króla Kazimierza Wielkiego, zasługuje na zaznaczenie.

Ryc. 1. Informacja o skarbie z Mierzyna na łamach „Tygodnia” (1881).

9 Kurasiniński, Skóra 2012, 87–89.

10 Słownik 1885, 238.

11 Stronczyński 1885, 37.

12 „Tydzień”, 1881, 3.

- f. Denar kaliski lub poznański z głową wołu Kazimierza Wielkiego (ok. 1360 r.); awers: orzeł piastowski otoczony napisem, rewers: ukoronowana głowa wołu z pierścieniem w nozdrzach, dookolny napis.
- g. 200 sztuk drobnych śląskich monet (halerzy, denarków).

Z notatki o znalezisku wynikało, że monety znajdujące się w tym skarbie były zarówno niestarannie wybite, jak i wytarte przez długi ich obieg. Nie wiadomo, jakie są dalsze losy zbioru. Właścicielami dworu i wsi Mierzyn w okresie znalezienia monet była rodzina Strzeleckich h. Jastrzębiec, a dokładniej córki Kazimierza Strzeleckiego: Kazimiera i Józefa wraz z matką Zenobią¹³. Po odebraniu monet od parobków prawdopodobnie panie Strzeleckie pokazały skarb niektórym zainteresowanym naukowo osobom, w tym na pewno Kazimierzowi Stronczyńskiemu. Ten wybitny numizmatyk, ale też heraldyk, sfragistyk, inwentaryzator zabytków w tomie III książki *Dawne monety polskie dynastyi Piastów i Jagiellonów* wspomniak: „Przed kilku laty we wsi Mierzynie P-cie Piotrkowskim wykopano kilkanaście sztuk zupełnie beznapisowych denarków tego samego typu, razem z licznymi bardzo denarkami i kilkudziesięcią kwartnikami Króla Kaźmierza Wielkiego”¹⁴. Nie jest wykluczone, że monety przekazano władzom carskim, które postąpiły z nimi, jak z wieloma innymi skarbami z naszych ziem: wybrano kilka ciekawszych egzemplarzy, a reszta poszła do przetopienia...

Ryc. 2. Skarb monet z Rozpry. Fot. J. Ziętek.

¹³ Baranowska 2018, 22–23.

¹⁴ Stronczyński 1885, 37.

Skarb z Rozpry

Dużo więcej szczęścia niż znaleźisko z Mierzyna miał skarb monet odkryty w 1972 r. przez Bartłomieja Szulca na terenie Rozpry¹⁵. Podczas prac związanych z wykopywaniem dołu pod fundamenty na posesji Rynek 14 znalazł on 90 srebrnych monet (Ryc. 2), umieszczonych pierwotnie w skórzanym woreczku, który przy wydobyciu się zniszczył. W dniu 13 stycznia 1973 r. numizmaty zostały przekazane przez znalazcę do zbiorów Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim (MP/N 1575–1664), a na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi znalazca został obdarowany nagrodą pieniężną w wysokości 2500 zł. Pan Szulc odebrał ją uroczyście przy okazji zaprezentowania monet ze skarbu podczas okazjonalnej wystawy w muzeum. Skarb stanowiły głównie monety królów Polski oraz mniej liczne egzemplarze z terenu sąsiednich prowincji i księstw.

1. Monety króla Jana Kazimierza (1646–1668):
 - a. Złotówki koronne (30 groszy) z lat: 1663 (3 sztuki), 1665 (4 sztuki), 1667 (3 sztuki); awers: inicjały króla pod koroną (ICR), dwa rzędy dookołnych napisów: POTIORQ3.METALLO.EST/DAT.PRETIUM:SERVATA:SALVS, rewers: tarcza czteropolowa pod koroną z herbami Polski (Orzeł), Litwy (Pogoń), Wazów (Snopek) oraz nominał: XXX GRO.POL, a dookoła napis: MONET:NOV:ARG:REG:POL: daty wybicia (1663 lub 1665).
 - b. Szóstaki koronne (6 groszy) z lat: 1660 (2 sztuki), 1661 (1 sztuka), 1663 (7 sztuk), 1664 (3 sztuki), 1665 (3 sztuki), 1666 (8 sztuk), 1667 (7 sztuk), 1668 (1 sztuka), 16?? (3 sztuki); awers: popiersie króla w koronie, dookoła napis: IOAN CAS (CASIMI) DG REX POL&S (SVE) M D L R, rewers: pod koroną nominał: VI, pod nim tarcza trójpłowa z herbami Polski (Orzeł), Litwy (Pogoń) i Wazów (Snopek), po bokach inicjały zarządców mennic: A-T, T-T, TLB, dookoła napis: GROS ARG SEX (herb Śłepowron) REG POL: data (1660–1668).
2. Monety króla Jana III Sobieskiego (1674–1696):
 - a. Szóstaki koronne (6 groszy) z lat: 1680 (4 sztuki), 1681 (2 sztuki), 1682 (1 sztuka), 1683 (5 sztuk), 1684 (1 sztuka); popiersie króla z wieńcem laurowym na głowie, dookoła napis: IOAN III D G REX POL M D L, pod popiersiem inicjały zarządcy mennicy koronnej TLB (Tytus Liwiusz Boratini), rewers: pod koroną nominał: VI, pod nim tarcza trójpłowa z herbami Polski (Orzeł), Litwy (Pogoń) i Sobieskich (Janina), po bokach daty (1680–1684), dookoła napis: GROS ARG SEX (herb Jelita) REG POLONIÆ.

15 Męclewska, Mikołajczyk 1991, 214–215, poz. 1573; Ziętek 2006, 16–17.

3. Monety króla Augusta II Sasa (1697–1706, 1709–1733):
 - a. Szóstaki koronne (6 groszy) z roku 1702 (2 sztuki); awers: popiersie króla w koronie, dookoła napis: AUGUST II DG REX POL M D LIT&ELECT SAX, rewers: pod koroną nominał: VI, pod nim tarcza trójpłowa z herbami Polski (Orzeł), Litwy (Pogoń) i dwudzielny herb Wettinów, po bokach inicjały mincmistrza: EP-H (Ernesta Petera Hechta), dookoła napis: GROS ARG SEX R POL&ELECT SAX.1702.
4. Monety króla Augusta III Sasa (1733–1763):
 - a. Ort (18 groszy) z lat: 1755 (1 sztuka), 1756 (1 sztuka); awers: popiersie króla w koronie, dookoła napis: DG AUGUSTUS III REX POLONIARUM, rewers: tarcza pięciopłowa z naprzemiennymi herbami Polski (Orzeł), Litwy (Pogoń) i pośrodku dwudzielny herb Wettinów, pod tarczą nominał: 18 (groszy), a po bokach inicjały mincmistrza z Lipska: E-C (Ernesta Crolla), dookoła napis: SAC.ROM.IMP.ARCHIM.ELECT. data (1755–1756).
5. Monety Fryderyka Wilhelma I, księżę pruski, elektor brandenburski (1640–1688):
 - a. Ort (18 groszy) z roku 1685 (1 sztuka); awers: popiersie księcia w koronie, dookoła napis: FRID.WILH.DG.M.B.S.R.I.ARC&P.EL, rewers: orzeł pod koroną, po bokach nominał: 18 (groszy), pod szponami inicjały H-S (mincmistrza Heinricha Sieverta), dookoła napis: SUPREMUS DUX IN PRUSSIA.1685.
 - b. Szóstaki (6 groszy) z lat: 1674 (1 sztuka), 1682 (2 sztuki), 1683 (3 sztuki), 1684 (1 sztuka), 1685 (1 sztuka), 1686 (1 sztuka), 16?? (1 sztuka); awers: głowa księcia, dookoła napis: FRID.WILH.DG.M.B.S.R.I.ARC&P.E, pod głową inicjały H-S (mincmistrza Heinricha Sieverta) lub B.A. (mincmistrza Bastiana Altmanna), rewers: pod koroną nominał: VI, pod nim tarcza trójpłowa z herbami Prus i herbem margrabiów brandenburskich z dynastii Hohenzollernów, dookoła napis: SUPREMUS DUX IN PRUSSIA. data (1674, 1682–1686).
6. Moneta Fryderyka I Hohenzollerna, od 1688 r. księcia pruskiego i elektora brandenburskiego, od 1701 do 1713 r. króla Prus jako Fryderyk III:
 - a. Szóstak (6 groszy) z 1699 r. (1 sztuka); awers: popiersie księcia, dookoła napis: FRID.III.DG.M.B.S.R.I.AC&E, pod popiersiem inicjały S-D (dzierżawcy mennicy w Królewcu Zygmunta Daniesa), rewers: pod koroną nominał: VI, pod nim tarcza trójpłowa z herbami Prus i herbem margrabiów brandenburskich z dynastii Hohenzollernów, pod nim data 16 99, dookoła napis: SUPREMUS DUX IN PRUSSIA.
7. Monety Fryderyka Wilhelma I, króla Prus i elektora brandenburskiego (1713–1740):
 - a. Szóstak (6 groszy) z 1720 r. (1 sztuka); awers: popiersie króla, pod nim inicjały C-G (mincmistrza mennicy w Królewcu Kaspra Geelhara), dookoła napis: FRID.WILH.REX, rewers: dwie tarcze herbowe i między nimi berło

(herb margrabiów brandenburskich z dynastii Hohenzollernów),
pod nią data 17–20, dookoła napis: MON.ARG. REG.PRUS.

- b. Szóstak (6 groszy) z 17?4 r. (1 sztuka); awers: popiersie króla w wieńcu laurowym, pod nim inicjały C-G (mincmistrza mennicy w Królewcu Kaspra Geelhara), dookoła napis: FRIDRERICUS.REX, rewers: w środku pola cyfra VI, wokół niej równomiernie umieszczone cztery korony z literami FF w lustrzanym odbiciu, między tymi elementami cztery litery R, w otoku u góry napis: SUUM CUIQUE, a na dole data 17–?4.
8. Monety Christiana Ludovica II, księcia Meklemburgii-Schwerinu (1747–1756):
 - a. 1/6 talara z 1754 r. (4 sztuki); awers: popiersie księcia, a dookoła napis: CHRIST LVDOV. DG DVX MECKLEMB, rewers: napis w kilku rzędach: VI/EINEN/THALER/M.L.M./1754.
9. Moneta Ernesta Fryderyka III, księcia Saksonii-Hildburghausen (1745–1780):
 - a. 1/6 talara z 1758 r. (1 sztuka); awers: popiersie księcia, dookoła napis: ERN:FRID:CAR:D:G:DUX:SAXON, rewers: napis w kilku rzędach: VI/EINEN/REICHS/THALER/1758/H (mennica w Hildburghausen).
10. Moneta Christiana Friderika Carla Aleksandra, margrabiego Brandenburgii-Ansbach (1757–1791):
 - a. 1/6 talara z 1757 r. (1 sztuka); awers: popiersie margrabiego, dookoła napis: C.F.C.ALEXANDER.D.G.M.B.D.B&S, rewers: napis w kilku rzędach: VI/EINEN/REICHE/THALER/1757.

Skarb z Rozpry zawierał monety z przedziału blisko 100 lat, a ukryty został po 1758 r. – tak datowany jest najmłodszy okaz w zespole. Większość monet władców Polski nosiła ślady długiego obiegu, czyli silne wytarcia powierzchni, a ukryto je zapewne jako depozyt „na czarną godzinę”.

Moneta z okolic kościoła

pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Rozpry

W 1999 r. podczas nadzorów archeologicznych prowadzonych przy wykopach pod kable telefoniczne w chodniku przy ulicy Szkolnej w Rozpry odkopano srebrną monetę¹⁶. Znajdowała się ona bardzo płytko w podsypce żółtego piasku stanowiącego warstwę, na której układano kiedyś płyty chodnikowe. Nie można określić, w jakich okolicznościach znalazła się w tym miejscu – przywieziono ją razem z piaskiem z kopalni żwiru, czy wypadła z profilu podczas starszych prac ziemnych związanych z montażem chodnika. Była to złotówka króla Stanisława Augusta Poniatowskiego wybita w 1766 r.:

16 Ziętek 1999, 271–274.

- a. Złotówka (4 grosze) króla Polski Stanisława Augusta Poniatowskiego z 1766 r.; awers: głowa króla, dookoła napis: STANISLAUS.AUG. D G .REX. POL.M.D.L., rewers: pod koroną w wieńcu pięciopolowa tarcza herbowa z na przemian umiejscowionymi herbami Polski (Orzeł) i Litwy (Pogoń) oraz pośrodku herb Poniatowskich (Ciołek), pod wieńcem inicjały: F.S. (mincmistrza i intendenta mennicy koronnej w Warszawie Fryderyka Wilhelma Sylma) oraz na dole nominał: 4 GR (grosze), dookoła napis: LXXX.EX. MARCA.PURA.COL:1766.

Monety nie można było łączyć z warstwami kulturowymi związanymi z osadnictwem miejskim z XVIII w. na terenie przed centralnym punktem miejscowości, czyli kościołem pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny.

Monety z poszukiwań przy grodzisku w Mierzynie

W ramach projektu badawczego dotyczącego średniowiecznej historii Mierzyna¹⁷, którego pierwszym etapem było rozpoznanie grodziska, prowadzono prace powierzchniowe wraz z użyciem detektorów metali¹⁸. W sąsiedztwie kopca odkryto 41 monet z szerokiego przedziału czasowego – od XIV do XX w. (Ryc. 3:1–7). Z przeprowadzonych badań archeologicznych wynika, że założenie obronne istniało w drugiej połowie XIV i w XV w.¹⁹ Niewielka część odkrytych numizmatów pochodzi zatem z czasu funkcjonowania dworu rycerskiego rodu Nagodzciców-Jelitchyków. Na uwagę zasługują odkryte w obrębie podgrodzia:

- a. Grosz praski Jana Luksemburskiego, króla Czech (1310–1346); awers: korona i dookoła w dwóch rzędach napis: IOHANNES PRIMVS/DEI GRATIA REX BOEMIE, rewers: lew czeski zwrócony w lewo i napis dookolny: GROSSI PRAGENSES. Srebrna moneta nosi ślady zmniejszenia przez obcięcie dookolne (Ryc. 3:1).
- b. Półgrosz Aleksandra Jagiellończyka, króla Polski (1501–1506); awers: orzeł i dookolny napis: ALEXANDER DEI G REX, rewers: korona i dookolny napis: MONETA REGIS POLONIE. Srebrna moneta ma delikatny ubytek przy krawędzi (Ryc. 3:2).
- c. 3 grosze srebrne Augusta III Sasa, króla Polski (1733–1763); awers: popiersie króla w koronie, dookoła napis: AUGUSTUS III REX POLONIARUM, rewers: pod koroną w wieńcu pięciopolowa tarcza z naprzemiennymi herbami

17 Badania dr. hab. Piotra Strzyża (Instytut Archeologii UŁ) i dr. hab. Kaliny Skóry (Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi).

18 Zaangażowane w nie było Piotrkowskie Stowarzyszenie Historyczno-Eksploracyjne „Bugaj”.

19 <https://www.wydzfilhist.uni.lodz.pl/aktualnosci/szczegoly/nowe-wyniki-badan-siedziby-rycerskiej-w-mierzynie>, dostęp on-line 29.12.2023.

Polski (Orzeł) i Litwy (Pogoń) oraz pośrodku herb Wettinów, pod tarczą nominal 3 (grosze), a po bokach inicjały E-C (mincmistrza z Lipska Ernesta Crolla), dookoła napis: SAC.ROM.IMP.ARCHIM.ET.ELECT.1754 (Ryc. 3:3).

Wśród pozostałych monet można wyróżnić: 21 sztuk szelągów Jana Kazimierza z lat 1659–1666 (cztery koronne, siedem litewskich i dziesięć nieczytelnych), dwie sztuki szelągów Augusta III Sasa z lat 1754–1755, trojak (3 grosze) Stanisława Augusta Poniatowskiego z nieczytelną datą, grosz Stanisława Augusta Poniatowskiego z 1765 r., 1 grosz z 1923 r., 1 grosz z 1925 r., 2 grosze z 1928 r., ½ kopiejki z 1889 r., ½ kopiejki z 1893 r., ½ kopiejki Mikołaja II z nieczytelną datą, 1 kopiejka z 1903 r., 1 kopiejka z 1905 r., 2 kopiejki z 1889 r., 5 kopiejek z nieczytelną datą, 10 fillerów (Austro-Węgry) z 1908 r. oraz 10 groszy z 1949 r.

Ryc. 3. Wybór monet z badań archeologicznych przy grodzisku w Mierzynie: 1 – grosz praski Jana Luksemburskiego (1310–1346); 2 – półgrosz Aleksandra Jagiellończyka (1501–1506); 3 – 3 grosze srebrne Augusta III Sasa (1733–1763); 4–6 – szelągi Jana Kazimierza (1659–1666); 7 – szeląg Augusta III Sasa (1754–1755). Fot. P. Strzyż.

Ekskurs: Pozostałe odkrycia z okolic Mierzyna i Rozpry

W 2016 r. w Starej Wsi koło Rozpry dokonano przypadkowego odkrycia skarbu, co prawda nie monet, ale bezcennych dla pradziejów tego regionu przedmiotów brązowych. Dwóch mieszkańców wsi odkopało w trakcie prac gospodarskich nieszynnik z tordowanego drutu z zawiniętymi końcami, trzy koliste tarczki zdobione

Ryc. 4. Skarb ze Starej Wsi. Fot. J. Ziętek.

Ryc. 5. Skarb ze Starej Wsi. Fot. J. Ziętek.

na powierzchni oraz kilkanaście blaszek z zawiniętymi brzegami, z ornamentem linii rytych i X, które stanowiły zapewne zawieszki (Ryc. 4, 5). Być może ten zestaw brązowych przedmiotów stanowił uprząż końską. Skarb odnaleziony w Starej Wsi datowany jest na okres halsztacki C/D, a obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim.

Okolice Rozpry i Mierzyna należą do terenów bardzo ciekawych i skrywających jeszcze wiele tajemnic. Zlokalizowane na tym terenie dwa grodziska średniowieczne, znane z wykopalisk archeologicznych i badań powierzchniowych w ramach AZP cmentarzyska i osady z różnych okresów dziejów, a także skarby i znaleźiska monet, świadczą o bardzo bogatej i ciekawej historii tego skrawka Polski. Dzięki coraz liczniejszej grupie pasjonatów historii i archeologii, a także szperających po archiwach i materiałach źródłowych regionalistów, na obszarze nad rzeką Łuciążą można się spodziewać kolejnych wielu niesamowitych odkryć – istotnych nie tylko na poziomie lokalnym.

Bibliografia

- Andrzejewski A., Sikora J. (red.) 2017. *Grodziska wczesnośredniowieczne Polski Centralnej. Archeologiczne badania nieinwazyjne z lat 2013–2016*. Łódź.
- Baranowska M. 2018. *Szkice z dziejów Mierzyna*. Tomaszów Mazowiecki.
- Chmielewska A. 1982. *Rozprza we wczesnym i późnym średniowieczu*. „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna” 29, 159–206.
- Gąsior M. 1975. *Mierzyn-Grobla st. 1*. „Informator Archeologiczny”. Badania za rok 1974, 109–110.
- Goździk J. 1982. *Środowisko przyrodnicze osadnictwa średniowiecznego okolic Rozpry*. „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna” 29, 129–151.
- Jadczykowa I. 1975. *Kultura wschodniopomorska i kultura grobów kloszowych w Polsce środkowej*. „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna” 22, 167–194.
- Kaszeński Z. 1975. *Kultura łużycka w Polsce środkowej*. „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna” 22, 123–166.
- Kondracki J. 1994. *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*. Warszawa.
- Kurasiński T., Skóra K. 2012. *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Lubieniu, pow. piotrkowski*. Łódź.
- Męclewska M., Mikołajczyk A. 1991. *Skarby monet z lat 1650–1944 na obszarze Polski. Inwentarz II*. Wrocław, Warszawa, Kraków.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VI. Warszawa 1885.

Stronczyński K. 1885. *Dawne monety polskie dynastyi Piastów i Jagiellonów. Część III*. Piotrków.

Szukała M. 1998. *Bryszki, st. 3, gm. Rozprza, woj. łódzkie, AZP 77–53/3*. „Informator Archeologiczny”.
Badania za rok 1995, 51.

„Tydzień”, 31.07.1881, r. IX, nr 31.

Ziętek J. 1999. *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych w pobliżu kościoła NMP w Rozprze, pow. Piotrków Trybunalski, woj. łódzkie*. „Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne” 5, 271–274.

Ziętek J. 2004. *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Mierzynie Grobli, stan. 2, gm. Rozprza, woj. łódzkie*. W: M. Olędzki, J. Skowron (red.), *Kultura przeworska. Odkrycia-interpretacje-hipotezy*, t. I. Łódź, 25–86.

Ziętek J. 2006. *Skarby monet z powiatów piotrkowskiego i tomaszowskiego*. Piotrków Trybunalski.

Afiliacje

Maria Baranowska

badaczka niezależna

<https://orcid.org/0000-0002-2158-520X>

Piotr Kittel

Wydział Nauk Geograficznych UŁ, Katedra Geologii i Geomorfologii

<https://orcid.org/0000-0001-6987-7968>

Tomasz Kurasiński

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi

<https://orcid.org/0000-0002-8158-1104>

Sebastian Latocha

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ

<https://orcid.org/0000-0003-4226-9131>

Ireneusz Marchelak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Błażej Muzolf

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Iwona Nowak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Alicja Piotrowska

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ

<https://orcid.org/0000-0001-7619-1585>

Magdalena Piotrowska

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi

<https://orcid.org/0000-0002-8774-2052>

Wojciech Siciński

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi
<https://orcid.org/0000-0002-2688-9253>

Jerzy Sikora

Instytut Archeologii UŁ
<https://orcid.org/0000-0003-4494-2983>

Kalina Skóra

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, OBDT w Łodzi
<https://orcid.org/0000-0002-3197-6060>

Beata Sobko

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi
<https://orcid.org/0009-0002-1190-493X>

Waldemar Stasiak

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Piotr Strzyż

Instytut Archeologii UŁ
<https://orcid.org/0000-0001-6846-159X>

Alicja Szymczak

Instytut Historii UŁ / Plichtów
<https://orcid.org/0000-0001-7238-3993>

Jan Szymczak

Instytut Historii UŁ / Plichtów
<https://orcid.org/0000-0003-0705-4450>

Monika Troszczyńska-Antosik

Muzeum Sztuki w Łodzi
<https://orcid.org/0009-0006-5980-5622>

Jacek Ziętek

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Tryb.
<https://orcid.org/0000-0002-7112-4436>